Төрөөбүт түөлбэбит чэчирии сайыннын!

2006 сыл

САНГА ОЛОХ

Чурапчы улууһун хаһыата

Тохсунньу 14 күнэ Субуота

№№ 4–5 (9381–9382)

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

Президенскэй елкаҕа

Биһиги улууспутуттан тохсунньу 5–8 күннэригэр уопсайа 26 оҕо уонна 2 салайаччы Дьокуускай куораккa Президенскэй елкаҕа сылдьар үрдүк чиэскэ тиҥистилэр. Ол курдук оскуола активистара, туйгун үөрэнээччилэрэ, бастыҥ спортсменнара: Алеша Каженкин (Арыылаах орто оскуолатын 11 кыл. үөрэнээччитэ), Игорь Сивцев (Амма орто оскуолатын 9 кыл. үөрэнээччитэ), Алеша Ноев (Кытаанах орто оскуолатын 11 кыл. үөрэнээччитэ), Валера Борисов (Хайахсыт орто оскуолатын 11 кыл.үөрэнээччитэ) Полина Слепцова (Чурапчы орто оскуолатын 10 кыл. үөрэнээччитэ), Вика Федорова, Марианна Протодьяконова, Тоня Кузьмина (Сылан орто оскуолатын 11 кыл. үөрэнээччилэрэ), Аня Титова (Чурапчы орто оскуолатын 11 кыл. үөрэнээччитэ), Надя Оконешникова, Айта Петрова (Чурапчытаабы интернат-оскуола 11 кылааһын үөрэнээччилэрэ), Алина Васильева (улуустаабы гимназия 11 кыл. үөрэнээччитэ), Мотрена Ноговицына, Аня Сазонова (9 кыл.үөрэнээччилэрэ), Даша Адамова (Чакыр орто оскуолатын 11 кыл. үөрэнээччитэ), Марина Корякина (Төлөй орто оскуолатын 11 кыл. үөрэнээччитэ), Таня Яковлева (Хатылы орто оскуолатын 11 кыл. үөрэнээччитэ), Настя Ефремова (Болтоно орто оскуолатын 11 кыл.үөрэнээччитэ), Саргы Ефремова (Алаҕар орто оскуолатын 11 кыл. үөрэнээччитэ), Таня Макарова (Мугудай орто оскуолатын 11 кыл. үөрэнээччитэ) талыллан киирдилэр.

Быраабынныыкка биһиги Республикабыт Президенэ В.А.Штыров оҕолорго анаан эҕэрдэ тылын эттэ. Вика Федорова Президенткэ сибэкки дьөрбөтүн туттарда. Президент барыы оҕолорго стипендия анаата уонна миннигэс бэлэхтэри туттартаата.

Бу күннэргэ араас интэриһинэй тэрээһиннэргэ сыыппыт. Саха Республикабыт национальнай музейыгар, Емелиян Ярославскай музейыгар, "Мэник Мэнигийэн" спортивнай шоуга, Оҕо ыччатыгар үөрэх министрэ Феодосия Табышевалыын көрсүһүүгэ сылдьаммыт үөрдүбүт-көтүбүт. Талаанныах ырыаһыт, үгүгүүнүт оҕолор концертарын көрөн астынныбыт.

Биир улахан умнуллубат, бэлиэ түгэнинэн Россия Президенэ В.В.Путин Опера уонна балет театрыгар ыалдьыттаан барыыта буолла. Биһиги оҕолорбутуттан, Коля Адамов, Вика Федорова, Миша Барашков, Саргы Ефремова, Валера Давыдов, Мотрена Ноговицына, Марианна Яковлева, Таня Макарова, Миша Попов, Алеша Каженкин-Президенты көрсөр иэдэс тигистилэр. Оҕолор бу күнү үйэ-саас тухары умнуллубат дьоллоох кэминэн өйдүү-саныы сылдьыахтара.

Орохуоспа күн аны биһиги Саха циркэтигэр сылдьар дьоллоннубут. Биирдэн-биир интэриһинэй нүөмэрдэри көрөн, киһи хайдах курдук имигэс, хаҥса суох буолуон сөбүй диэн сөхтүбүт, махтайдыбыт.

Бүтэһик күммүтүгэр "Седьмое небо" кафеҕа сыыппыт. Онно "Эдельвейс" диэн аатталаах студенческай этэрээт оҕолоро биһиэхэ ооньуу тэрийдилэр. Ооньууга барыы көхтеөхтүк кытынныбыт, улууспут аатыттан Вика Федорова эҕэрдэ тыл эттэ. Түмүгэр чуор куоластаах Алеша Ноев кэрэ ырыа бэлэхтэҥ киэҥэйбитин киэргэттэ. Бука барыы олус астынан, дуоһуйан кэллибит.

Маннык үчүгэйдик сылдьан кэлбиппитигэр улуустаабы үөрэх управлениетыгар, үөрэх министерствотыгар, биһигини ары-аллаан илдьэ сылдыбыт кураторбытыгар Родион Степанович Никулиҥҥа, суоппарбытыгар Михаил Дмитриевич Захаровка барҕа махталбытын тиэрдэбит. Барыгытыгар кытаанах доруобуйаны, үлэҕитигэр үрдүктэн үрдүк ситиһиилэри, баҕарабыт!

Вероника СЛЕПЦОВА,
Вера НОГОВИЦЫНА.

Улуус дьаһалтата нэһилиэнньэҕэ отчуота

ҮЛЭ СОПТООҔУНЭН СЫАНАЛАННА

Үүммүт сана сыл тохсунньу ый 11 күнүгэр Хатылы нэһилиэгэр улуус баһылыга И.Н. Аммосов, тыа хаһаайыстыбатын управлениетыттан М.Нь. Макарова, ОДьКХ Чурапчытаабы филиалын директора Е.И. Саввин, улуустаабы юнин балыыһа кылаабынай бырааһа В.А. Сотников, улуустаабы экономика управлениетын начальника О.П. Монастырева, улуустаабы культура управлениетын начальника Д.Д. Попов, үөрэх салаатыттан улуустаабы Ис дьыала отделын начальника К.К. Неустроев, улуус ГИБДД начальникын эбэһиноһин толороочу Е.И. Алексеев, "Маарыкчаан" ПО председателэ А.Г. Григорьева, социальнай харалта сүрүннүүр специалиһа П.Д. Елисеева, "Сахателеком" тэрилтэтин инженерэ В.Н. Платонов, үөрэх салаатын начальникын солбуйаччы М.П. Антипина, "Чурапчытаабы МТС" директора Н.В. Оконешников буоланнар улуус салалтатын ааспыт 2005 сыллаабы үлэтин-хамнаһын ииитиннэрдилэр. Улуус аҕа баһылыга нэһилиэк уһуйаанын МТБ туругун көрбүтүн кэннэ, отчуот сыныалан киинигэр лоп курдук күнүс 3 чаастан саҕаланна.

Чурапчы улууһун сыл устата ыыппыт үлэтин-хамнаһын баһылык И.Н. Аммосов кизн далааһыннаахтык ырытыы онгордо. Манна улуус дьоносэргэтэ Кыайыы 60 сылын, улуус тэриллибитэ 75 сылын үчүгэйдик түмүктээбиппитин, бюджет эйгэтигэр хамнаска иэс толору сабыллыбытын, үтүө дьыала хамсаанынна 2 мил. солк. үлэ барыахтаабын, 6 мил. солк. диэри суумалаах баҕаам үлэ-хамнас (Дириҥнэ, Хатылыга, Чурапчыга, Кытаанахха) тэрээһиннээхтик барбытыгар, бу үлэлэргэ дуогабардаспыт дьон толору кэмэйиэн төлөнөрө быһаарыллыбытын, олохтоох бэйэни салайыныы быыбардара үрдүк таһымнаахтык ыытыллыбыттарыгар, нэһилиэктэринэн депутаттар 4 сессияны ыыппыттарыгар, 131№-дээх сокуон туолуутун түмүгэр нэһилиэктэринэн бэйэни салайыныы үлэтэ барарын, улууска сана тэриллибит МТ 17 баһылыктара, улуус салалтата барыта 21 кинилээх сэбиэт үлэтин саҕалаабыттыгар, араас хайысхаларга: спорка, үөрэхтээһиннэ, культураҕа уо.д.а. республикаҕа инники кэккэҕэ сылдьарбытын (спорка күрэхтэһиилэр түмүктэринэн улуус II миэстэҕэ тахсыбытын уо.д.а.), улуус нэһилиэктэрин икки ардыларыгар күрэхтэһиигэ бастыҥнарынан Кытаанах I, Алаҕар II, Сылан III миэстэҕэ тахсыбыттарын, бастаабыт нэһилиэк 150 тыс. солк. бириэмийэлэммитигэр о.д.а. сиһилин тохтоото. Маны сэргэ сытыы проблеманан бэрэздэк боппуруоһа буоларын, тыа хаһаайыстыбатыгар эти-үүтү туттарыыга, ынах сүөһү, сылгы ахсаанын эҥирэппэт туһугар улуус салалтата ыыппыт дьаһалларыгар, сири окоруурга, баһыналары хорутуурга, паардаһыҥка барбыт үлэлэргэ, нэһилиэктэринэн тыа хаһаайыстыбатыгар, тутуурга (ИЖС) кредиттэргэ иэстэргэ о.д.а. тохтоон туран, быйылгы сыл улууска ыччат сылынан биллэриллибитин, онон нэһилиэк аайы эдэр специалистарга, ыалларга сана дьиэлэр тутуллуохтаахтарыгар, "Молодежный" бөҕүөлэк тутуута салҕаныахтаабар,ыччаттары үлэнэн хаачыйыыга, бэрэздэги күүһүрдүүгэ, инвестиционнай бюджетынан сана тутуулларга уонна да атын сана сыл сана соруктарын ыйда.

Д.Д. Попов улууска сыл устата культура салаатын нөҥүө ыытыллыбыт: "Мин нэһилиэгим – мин киэн туттуум", уран тарбахтаахтар улуустаабы быыстапкалара, Улуу Кыайыыга аналлаах ыһыах, "Сверкай алмазами Победа", "Ветераннар ыллыыллар" фестиваллар, улуус киэн туттар киһитэ П.М. Решетников үбүлүйүгэр аналлаах тэрээһиннэр, "Улуу Кудана үйэлэри уҥуордаан" диэн үлэлэр түмүктэригэр, мэнэ таас туруоруллуутун уо.д.а., үрдүк таһымнаахтык ыытылланнар, дьон-сэргэ биһиэхэ ыытыллыбыттарын туһунан, Хайахсыкка, Хадаарга, Арыылаахха, Дириҥнэ, Хатылыга сана аппаратура ылыллыбытын, "Айыыллаан" дьиэтин тас этте өрөмүөннэммитин кэпсээтэ. Бу сылга олоҥхоҕо аналлаах фольклорнай фестиваль, "Дьөһөгөй бэлэҕэ" уран уустар быыстапкалара, фольклорист А.А. Саввин, суруйаччы М.Ф. Доҕордуурап, общественнай деятель Н.Д. Кривошапкин-Субуруускай үбүлүйдэригэр анаан улахан мероприятиелар буолуохтаахтара былааннанарын туһунан кылгастык билиһиннэрдэ. Бу кэнниттэн М.П. Антипина үөрэх салаатыгар ыытыллыбыт үлэлэр үчүгэй түмүктэрдээх буолбутугар, үөрэххэ киирии таһыма үрдүгэр, учууталлар науканан дьарыктаныыларыгар, идэлэрин үрдэтиэлэригэр болҕомто уурулларын, араас көрүнээх республиканскай, улуустаабы күрэхтэһиилэргэ оҕолорбут ситиһиилэриэн киэн туттарын бэлиэтээтэ. В.А. Сотников улууска доруобуйа харыстабылыгар материальнай-техническэй базаны бөҕөргөтүүгэ, кадрынан хаамыллыыга, босхо эмиэн туһаныыга, доруобуйа ярмаркаларын курдук араас тэрээһиннэргэ, национальнай быраайактар олохха киириилэригэр ыытыллыбыт кэпсээ дьаһалларга, профилактикаҕа, диспансеризацияҕа, уопсайынан медицинскэй көмөнү оҥорууга хаачыстыбаны үрдэтиигэ үлэ барыахтаабын, родовой сертификат туһунан уо.д.а. боппуруостары таарыйда. К.К. Неустроев бэрэздэги кэнии, буруйу оҥоруу сыыппараларын наардаан туран, сокуону кэһик үксүгэр арыгыттан тахсарын уонна бу проблеманы оҥнуттан суох оҥорорго араас салаалар, тэрилтэлэр, общественность бука барыы бириргэ ылсан үлэлээтэхлитинэ, кыалларын ыйан туран, арыгыга, пивбэҕэ сыһыаннаах сана сокуоннары, ыйаахтары билиһиннэрдэ.

Олохтоох нэһилиэнньэттэн улуус бөдөҥ тэрилтэлэрин салалтатыгар, тоҕоостоох кэм түбэлитинэн, үгүс-элбэх өруттээх ыйытыыларын бизэрдилэр, ол курдук сүөһү тебетүгэр субсидия, улуус олохтоохторун дохуоттарын үрдэтиигэр, үлэ миэстэтин таһаарыыга үлэ барыытыгар, нэһилиэк олохтоох бэйэни салайыныыга киирбитинэн сибээстээн, тыалар, күөллэр сана тэриллибит МТ бэриллиилэрин, "Чурапчытаабы МТС" баһыналары 1 га сирин төлөөн оҥорорун, инбэлииттэри көрөр-истэр дьонно пенсия аҕыллараын-аҕыллыбатын, кредит ылыыга, соторуутаабыта дойду Президенэ В.В. Путин Саха сиригэр кэлэ сылдьан туох ейдебуллээх барбытын, сүрүн сирбит баайа – алмаас төһө бырыһыана республикаҕа хааларын, Мырыла суолун оҥорууга ханнык үлэлэр баралларын уо.д.а. туоһуластылар уонна манна сөптөөх, астыннарар эпиэттэри ииттилэр.

"Үөт" баһынай хаһаайыстыбатын салайаччыта П.Г. Попов газ кэлиитигэр, суол оҥоһуутугар көмөнү түрүөруста. Оттон нэһилиэк "Ньургуһун" уһуйаанын сэбиэдиссэйэ Т.Н. Ефремова детсад дьиэтэ капитальнай өрөмүөннүгэ наадыйарын, кэлиитигэ сылдьарга улуус үөрэҕин салалтата 2 аанар (текущай) өрөмүөннүгэ үп-харчы көрбүтүн, ол да үрдүнэн дьиэ тэллэйдэнэн, эргэрэн, СЭС ирдэбилигэр эппиэттээбэтин, быйыл хаһаанныыаҕар да оҕо ыалдьан көтүүтэ элбэхтэтин, онон бу балаһыанньаны көннөрөргө улуус үөрэҕин салаата сөптөөх үбү көрөрүгэр көрдөстө. Маны барытын улуус баһылыга И.Н. Аммосов болҕомтотугар ылбытын кэпсээтэ уонна нэһилиэк олохтоохторуттан, тэрилтэлэр салайаччыларыттан, депутаттартан уһуйаан капитальнай өрөмүөнүгэр күүскөмө, ейөбүл буоларыгар ынырда. Баһынай хаһаайыстыба салайаччыта Е.Ф. Попов сүөһү элбэхтик сүтэригэр, саа регистрацията олус үһүннүк барарыгар, сенаж хаачыстыбата туспарыгар, сылгыыттар контрессторын ыытарга, бэйдиз сылдьар ыттары суох оҥороллоругар, үүтэ сыаната улаатарыгар этэн туран дьаһалта үлэтэ сөптөөхтүк баран иҥэр диэн сыанабыл оҥордо. Пенсионер И.Л. Говоров сүөһү субсидиятын харчытын сылгы субсидиятаҕар кэмэйин улаатыннарарга уонна субсидияны баһынай хаһаайыстыбаларга эрэ буолбакка, чаһынайдарга эмиэ түнэтэргэ, Мырыла суолун оҥорорго этии киллэрдэ уонна Кытаанах нэһилиэгэр баар хайыһар маниһын көрөн сөхлүтүн, ордук санаабытын эттэ, сана оскуола тутуутугар көмө иҥин барҕа махталын тиэртэ. Улуус салалтатын үлэтин-хамнаһын үчүгэйиэн сыаналаата. ОДьКХ үлэһитэ В.Ф. Попов улуус, республика эти-үүтү рекламалаан сыанатын таһаарарыгар, улууска алгысчыт аҕыйаҕынан алгыс тылын этэр дьону үөрэттэрэригэр, хас биирдии бөдөн тэрилтэлэргэ, уһуйаннарга стоматологы тутарга, "Сахателеком" өнөтө аһара улааппытын туһунан санаатын үллэһиннэ. Хатылы музей дьиэтин директора Д.П. Чечебутов музей өрөмүөнүгэр харчыны бириэнии чопчулуоххайын диэн этэн туран, СР Правительство председателигэр Е.А. Борисовка улуус туһугар үлэтин иҥин, оройуон олохтоохторун аттарыттан махтал тылын тириэртэ уонна улуус историятын туһунан кинигэни оҥорууга бөдөн түһүмэхтэригэр үлэлэспит дьону улуус салалтата бэлиэтиириэгэр көрдөөн туран, бу үлэ тахсыыта улуус улахан ситиһиитэ буоларынан, баһылыкка И.Н. Аммосовка махталын биллэрдэ, ыытыллыбыт үлэни-хамнаһы сөптөөҕүнэн аахта.

Улуус баһылыга И.Н. Аммосов ыыннарыылаахтык, хас биирдии мунньах кыттыылаҕар тиийэр гына уопсай түмүгү таһаарда. Хатылы нэһилиэгин олохтоохторо улуус 2005 сыллаабы үлэтин сөптөөҕүнэн аҕаарга диэн сыаналаатылар.

Дмитрий СТРУЧКОВ.

Спорт Спорт Спорт

ЭЛБЭХ ДУОБАТЧЫТ КЫТЫННА

Чэбдик өйү-санааны агитациялыыр дуобакка маассабаны тарҕатар, сыныаланы тэрийэр сыаллаах-соруктаах Орохуоспа күн улуус киинигэр массовай разрядтаах дуобатчыттарга улуус аһаҕас турнира ыытылынна. Уопсайа 30 кыттаачы илин-кэлин түһүстүлэр. Манна нэһилиэктэртэн, Томпоттон дуобатчыттар кытыннылар. Турниры киин балыыһа администрацията, профкома, дуобат улуустаабы федерацията көҥүлэрэ тэрийдилэр. Турнир тэрээһинин спорду көҥүлэччи киин балыыһа ТЦ директора С.С.Черкашин иилээн-саҕалаан ыытыта хайаллаах. Күрэхтэһиини тойон судьуйа Кирилл Дмитриевич Монастырев көмөлөөччү судьуйа С.С.Новгородов ыыттылар. Кыттаачы ахсаана элбэҕиттэн уонна турнир биир күн ыытылларынан күрэхтэһии икки группанан ыытылынна. Турнир уратыта диэн элбэх киһини хабар сыалтан дуобакка спорт маастардара, маастарга кандидаттар кыттыбаттара буолар.

Күрэхтэһии сарсыардаттан киэҥэ хойукка диэри наһаа көхтеөхтүк, үчүгэй тэрээһиннэхтик ЖКХ спортивнай киинигэр дуобат кулуубугар ыытылынна. Күрэхтэһии кыайыыга дьулуур, уопсай сэргэхсийии маннык мунньустан ооньууну сэҥээрии быыстыгармайгытыгар барда. Улахан эрийсиилэх ооньуу түмүгэр бастакы группаҕа 1 миэстэ–И.Дыдаев, 2 миэстэ– С.Назаров, 3 миэстэ– И.Захаров буоллулар. Иккис группаҕа Е.Барашков–бастаата, Л.Петров–иккис, С.Михайлов– үһүс буоллулар. Группалартан призердаабыттар утарыта көрсүүлэрин түмүгэр И.Дыдаев турнир кыайыылааҕынан, Е.Барашков-иккис, Т.Назаров–үһүс бириистэх миэстэҕэ тиҥистилэр. Кыайыылаахтар киин балыыһа олохтообут бириистэринэн, федерация дипломнарынан наҕараадаланнылар. Оны таһынан алта иҥэргэ киирбиттэр харчынан биримийэлэнниллэр. П.Дорофеева "дьахталлартан үчүгэй көрдөрүүлээх", В.Кандинскай "саамай эдэр ооньуоччу ", Г.Потапов "Кыайыыга дьулуурун иҥин" диэн номинациллар хаһаайыттарынан буоллулар. Кыттаачылар маннык турнир ыытыллыбытын олус сөбүлээтилэр, киин балыыһа администрациятыгар, дуобат улуустаабы федерациятыгар, турниры тэрийээччилэргэ махталларын биллэрдилэр уонна инники да өттүгэр маннык турнирдары ыытар нэдаалаабын эттилэр. Турнир тойон судьуйата К.Д.Монастырев турнир тэрээһинэ үчүгэйин, кыттаачыта элбэҕин, турниры тэрийээччилэр сөптөөх бириистэри олохтообуттарын бэлиэтээтэ. Бырааһыннык өрөбүллэригэр маннык маассабай тэрээһиннэри ыытыы чөл олохха дьоҥу-сэргэни тардыыга үлэ биир сонун көрүнэ буолуон сөп.

С.НОВГОРОДОВ.

ҮТҮӨ КӨМӨҕҮТ ИҺИН МАХТАНАБЫН

Улуу Кыайыы 60 сылынан Аҕа дойду сэриитин кыттыылаахтарын, үлэ фронтуттан тиийбиттэр испиинэстэрин чуолкайдаабыт, өйдөбүнньүк, кэриэстэбил оноруу сүннүнэн бүтэн эрэр. Балаҕан ыйын 2–3 күннэрэ - иккис Аҕа дойду сэриитэ түмүктэммит күннэрэ. Фашистскай Германия, Арааҥы Европа дойдуларын, милитаристскай Япония сэриилэрин кыайыынан Илиҥнии Азия норуоттарын - Монголияны, Кытайы, Кореяны колониальнай тутултан босхолооһун буолбута.

Кыайыы 60 сылынан үгүс үлэ ыытылынна. Сквер сэриигэ, үлэҕэ ыҥырыллыбыт оройуон эдэр-сэнэх дьоно сэриилэһэ баралларыгар мунньустубут сирдэригэр тутулунна. Маҥтан трактор сыарҕатыгар, массыыналарга олорбуттара, сорохтор стройдаан баран сатыы айаннаабыттара.

Советскай Союз Геройа Г.Д.Протодьяновка аналлаах миэстэ – биир киэн туттар кэриэстэбилбит. Манна оройуонтан ыҥырыллыбыт бары дьоммут аттара гранит тааска суруллуохтара. Протодьяконов барельебыгар Советскай Союз Геройун сулуһун сиэрдиэхха наада.

Сэриһиттэр испиинэстэрин онорууга нэһилиэктэр бары даҕаны бэркэ кытыннылар. Толору испиинэк Мугудай, Арыылаах, Хадаар, Одьулуун, Чакыр, Болугур нэһилиэктэригэр оноһулуннулар буолуо дии саныыбын. Хайахсыт, Соловьев, Болтоно нэһилиэктэригэр да балайда ситэриллиннэ. Алаҕардар, төлөйдөр, хоптоҕолор, хатылыар оноһуллубут бэлэх испиинэгиэн сөп буолан олороллор. Бахсылар, мэлдьэхсилэр билигин даҕаны ситэ чуолкайдыы иликтэр.

Испиинэк таас плитаҕа суруллуларынан сибээстээн Кытаанахтан Н.Ф.Смирников, Сылаҥтан К.Г.Макарова бэркэ ыйсан үлэлээтилэр, син хас да киһини буллулар, чуолкайдаатылар. Мин тус бэйэм бу теманан хайдах, тугу үлэлэһэн кэлбиппин билэ-көрө олордоххут. Кэлин санаатахха, ким даҕаны сорудаҕынан буолбатар даҕаны, оройуон буойуннарын, үлэ фронун кыттыылаахтарын үйэтитиини, кэриэстэһиини мин оноруохтааҕым курдук саныыр дьоннор, салалта даҕаны өттүттэн баар эбиттэр. Бинр-бизэс харчы манньата суох үлэлэһини нэһилиэннэҕэ өйдөөбөтө чуолкай, салалта онно соччо кыһалҕатын уурбат, буолуохтаах буолуохтааҕын курдук өйдүүллэр. Чэ, ол туох буолуой? Бэчээккэ, испиинэккэ киллэриллибит сэриһиттэ аймахтаахтар махталлара - улахан наҕараада.

"Чурапчы буойун уолаттара", "Чурапчы хоһуун хотойдоро", "Саалаахтан самыыбатахтара, охтоохтон охтубатахтара" диэн кинигэлэри нэһилиэннэҕэ бары даҕаны сөбүлээбитэ буолуо дии санаабытым. Ол эрээри оннук буолбат эбит. Аҕыйах түгэннэртэн мин хомойуох санаам кэлэр. Хатылы олохтоохо, кырдьаҕас учуутал, улуус историятын кэрэһэлиир биир үтүө-мааны киһибит Э.А.Кузьмин биир ахтыытыгар маннык суруйар: "Ханнык нэһилиэктэн кимнээх ыҥырыллыбыттарын чуолкайдыыр сыаллаах нэһилиэк специалистара "Үрүҥ дьиэҕэ" мунньахтарыгар ыҥырыллан сылдьыбытым. Онно көрбүтүм - специалистар сүрүн документуоннарынан И.М.Павлов "Чурапчы буойун уолаттара" диэн иэнэ кинигэтэ буолар эбит. Ону баара, урукку өттүгэр нэһилиэги түстээн, салайан олорбут биир табаарыс: "И.М.Павлов бириги биэрбит испиинэкпитинэн бу кинигэни суруйбута", – диэн үгүс элбэх сыраҥан суруллубут кинигэ суолтатын түһэриэх түбэспиннэ тылласпытын истэн баран "Дьэ, буолар да эбит!" – диэн курутуйа санаатым", – диэн.

Эдуард Алексеевичка, бары дьоннорбор, ылыналлара дуу, салалтаҕа даҕаны маннык диэн этиэм этэ: маҥнайгытынан, кинигэ оноһулларын билбэт, билэ сатаабат, кыныл тылынан кыыра үөрэнэн хаалбыт "урукку нэһилиэги түстээбит" салайаччы куолутунан айахха киирбиччэ, саҥарар саҥатын соччо ыараҥнаппакка эрэ чалыгыр гыннарбыт тыла буолуо. Бу "табаарыһы" кимин, дьиҥэ, билэбин буолан баран аттаабаппын, "нэһилиэги түстээбит" киһи аатынсуолун харыстыыбын. Оччолорго нэһилиэктэр бэйэлэрин сэриһиттэрин саатар аттарын аттаталаан, испиинэк түнэрэн бэрбэккэлэр эрийсии, эккирэтиһии бөҕө буолара. Ол испиинэк диэн кинигэ тахсарыгар, үлэ анарыгар да тэнэ суох. Чэ, бу хааллын. Ханныгын да иһин испиинэги торумнаатахпыт дии.

Иккис этиилээхпин: "Чурапчы буойун уолаттара" кинигэ буойуннарбытын толору хаппыт буолбатах. Кинигэ оноһуута быстар күһаҕан: тас көрүнэ мөлтөх, тыллар олус кыра шрибиэнэн олус симэ суруллубуттар, элбэх тыл кылгатыллыбыт. Кумааҕыны, харчыны кэмчилээн, ити курдук таһаарбыттар. Оччолорго типография директора П.М.Массаев этэ. Манна редактор И.С.Окоемов туһунан ханнык даҕаны этии, претензия суох. Дьиҥэ, бу кинигэни иккистээн таһаарыахха наада этэ. Билигин изм, ханнытын да иһин, испиинэк балайда чуолкайданна. Биирдии сэриһит, үлэ фронун кыттыылааҕа кыра да соҕус быһаарыы тыллардаах буолара наада.

1996 сыллаахха "Память" кинигэ редакциятыгар улуустар мэнэ кинигэлэрин көрдөрүү, быыстапка Дьокуускайга Правительство дьиэтигэр буолбута. Онно мин Чурапчы кинигэтин саҥыаран кэбиспитим. Атын улуустар кинигэлэригэр хоолоотоххо, киһи кыбыстар кинигэтэ. Кинигэни иккистээн таһаарар туһунан тылы салалта "саа да тэбиитигэр чугаһаппат".

Иккис хомолтом диэн били нэһилиэктэр салалталара ити кинигэлэр тахсыбыттарыгар үөрэллэрэ, махтана саныыллара буолуо дии саныырым. Онтум Хадаар оскуолатыгар биэс бойобуой орденнаах С.Д.Флегонтов аатын иҥэрэр быраабыныктарыгар ыҥырыы тутан, бара сылдьыбытым төтөрү буолан таҕыста. Ол күн физкультура институтун массыынатынан үөрэ-көтө айаннаан тиийбитим. Кыратык күүппэхтээн баран оскуола саалатыгар стройдаан турар үөрэнээччилэр иннилэригэр киирдибит. Үөрүүлээх чаас саҕаланна. Уонча ыҥырыылаах ыалдьыттары сценаҕа таһаартаан олорттулар. Мин киирэн аан чанчыгар намыһах баҕайы ыскамыайкаҕа олорорум курдук олоробун. Хас да киһи эпитин кэннэ мин аалпын аттаатылар. Саала түгэҕиттэн туран көһүйбүт атахпынан содьоруоҥнооннон дьону ортотунан баран истэхлинэ нэһилиэк баһылыга Никонов В.В. утары кэлэн сиэтэн таһаарда. Үөрэнээччилэри, үлэһиттэри биир дойдулаахтара, хорсун буойун С.Д.Флегонтов аатын сүкпүтүгэр нэн эҕэрдэлээтим. Көмөлөөччү нэн эҕэрдэлээтим. Көмөлөөччү быһыылаах, биир дьахтар: "Бочуотунай миэстэҕэ олор", – диэбитин аккаастаатым.

Эбиэттэн киэҥэ нэһилиэннэҕэ, киһи бөҕө мунна. Уҥун-киэҥ санарыы, ахтыы, уруй-айхал бөҕө буолла. Миэхэ тыл биэрдэр биэрбэтилэр. Кэтэҕэ сатаан баран быбэтилэр. Ираахынныыгы салайар оскуола директорыгар Лукиҥҥа нэһилиэк баһылыга Никоновынан: "Тыл этиэм этэ", – диэн илдьыттаатым. С.Д.Флегонтов бойобуой суолларын туһунан кинилэртан итэҕэс билбэтим буолуо дии саныырым. Киһим: "Тыл биэрбэттэр үү", – диэн кэллэ. Бүттэхлит ол. Мин аһаары буолбакка, тыл этээри тахсыбытым баара... Хата, эрдэ Чурапчылыыр массыына түбэһэн тэскилээтим. Муодарҕыырым баар - оскуола директора Лукин биир тылы этэн кэпсэппэтэ, тугу да ыйыталаспата, санаабын билэ сатаабата эҕ... Бэйэ үүгүэйдик билэр-көрөр киһитэ суох сиригэр ыҥырыыга да барар араастардаах эбит дии санаатым.

Дьэ, итинник түбэлтэлэр, онно эбии салалта ким өйбөр-санаабар, үлэбэр, үйэтитии, кэриэстэбил диэнгэ соччо наадыйбаттар эбит диэн санааҕа аҕалаллар. Буойуннары ирдэһэн суруйарбын тохтотуулуубун. "Ини-биилэр иэдээннэрэ" диэн эмиэ оройуон бары нэһилиэктэрин сэриһиттэрин хабан суруллубут кинигэ бүппүтэ. Үл-харчы көстүбэт буолан билигин таах сыстар. Ону таһааттара сатыыр иһин үбүлэһиини көрдөһөрбүн тохтоттум. Олус эрэйэ, этиригэ бэрт. Баҕар хаһан эмэ үтүө дьон булан таһаартарыахтара.

Эмиэ даҕаны нэһилиэктэр туруорсан, маннык дьоннорбутун сырдат диэн аатаан-суоллаан, үбүлэн көрдөстехтэрүнэ ылсыахха сын этэ дии саныыбын. Ахтыллыахха айыллаах ахтыллыбакка, суруллубакка хаалбыт үгүс буоллаҕа. Бары нэһилиэктэр баһылыктара түмсэн сүбэлэстэхтэриэ, бука, кыаллыа эбитэ буолуо.

Хаһыстаан да буоллар, түмүкпэр, миэхэ көмө, сүбэ-ама буолбут, "нэһилиэги түстээбит" баһылыктардааҕар сэриһиттэри үйэтитиигэ элбэхтик үлэлээбит үтүө-мааны дьоннорбор махталбын тириэрдиэм этэ: Арылаахтан А.Т.Карсанаевка, Болугуртан Е.С.Дьячковскайга, Кытаанахтан Н.Г.Скрябиниҥа, Мугудайтан Т.С.Ноговицыннна, С.Г.Адамоваҕа, Одьулуунтан М.П.Ефимовка, Г.Д.Ефимовка, Хадаартан Е.В.Харитоновка, Хатылыттан Э.А.Кузьминна, Д.П.Чечебутовка, Хайахсыттан М.Д.Климовка, Н.В.Лукиҥҥа, Чакыртан М.К.Кириллиннэ, Н.В.Филипповка. Үтүө көмөҕүт иһин улахан махтал!

Иван Михайлович ПАВЛОВ,
Чурапчы улууһун
Бочуоттаах гражданина.

Редакцияттан: улууспут биир убаастанар ытык кырдьаҕаһа, Аҕа дойду Улуу сэриитин ветерана, П.А.Ойуунускай аатынан Государственнай бириэмийэ лауреата Иван Михайлович Павлов маннык ис хоһоонноох суругу киллэрдэ. Хаһыат анардас үтүөнү эрэ сырдатар буолбакка, куһаҕан өрүтү эмиэ саралыыр аналлааҕынан ыытыкталлаах киһибит санаатын аһаҕастык эпитин хайдах баарынан бэчээттэтибит. Сыл аҥсын бу алдьархайдаах сэриигэ кыттыбыт дьоммут ахсаннара аҕыйаан иһэр. Үгүстэр саас хаһыгар ылларан, ол ыарахан кэмнэр тустарынан чахчыны кэпсиир, суруйар кыахтара суох. Биһиги барыбыт дьолугар учуутал үөрэхтээх Иван Михайловичпыт барытын тиһэн, биир-биэс харчыта суох анардас үйэтитэр, дьоҥҥо биллэрэр санаатынан бачча тухары үлэлээн-хамсаан кэллэ, тугунан да сыаналаммат бэлэхтэри хаалларда. Кини курдук сэрии туһунан кизэнник, ингэн-тоҥон туран сурукка киллэрбит, дьон аттарын-суолларын үйэтиппит улууска суох. Иван Михайлович курдук культурнай киһи бу тыллары ылбыча суруйбатаҕа биллэр. Суруктан биири өйдүөх тустаахпыт: кырдьаҕас дьоҥҥо убаастабыл, болҕомто, өйөбүл, тирэх наадатын. Онон ардыгар бэйэбит да сэрэйбэккэбит дьону хомоторбутун учуоттаан, итэҕэс туоратыллан, бэйэ-бэйэҕэ болҕомтолоох буоларбыт наадалааҕын өйдүөҕүн.

ҮТҮӨКЭННЭЭХ ҮЛЭҺИТ

Төрөөбүт дойдум, Чыаппара эбэм, Алаҕар нэһилиэгин кыһыҥны харана кизэтэ да буоллар, аныгылыы "Куобура" лаампаларынан сырдатыллыбыт киэҥ, кэнэ уулуссатынан тымныы, ыраас салгыынан тыынан бурҕаҥната-бурҕаҥната киин уулусса арҕаа үҥүгүттан илин өттүгэр олорор биир нэһилиэкпит түс-бас ыалыгар соруктаах буоламмын хааман курдурҕатан иһэбин. Балачча хаампахтаан бу тиийэн халлим. Ыраас, киэн тэлгэһэ, барыта дьыр-дьал курдук, орун-оннугар. Атах соттор сиппиир уурулларе сиригэр өйөнөн турарын ылан сиэри тутуһан суолтатыгар тэбэммитэ буоллум. Ол мин аныгы, сылаас бачыҥкабар туох хаара сыстыа буоллаҕай?

Дьэ, миигин тоҕо манна кэллим диир буоллаххытына, сэмээр кистии соҕус эттэхлинэ, бу дьиэ хаһаайына, үтүөкэн үлэһит, майгылаах бастыҥа Мохначевскай Андрей Андреевич туһунан суруйуохпун баҕарбытым ыраатта. Дьиэҕэ киирэбин – хаһаайын уонча хаһаайка Мотрена Ильинична миигин үөрэ-көтө көрсөннөр саала хоско аһараллар, ирэ-хоро кэпсэтэн барабыт.

Андрей Андреевич – төрут олохтоох Чыаппара кырдьаҕаһа буолар. Алаҕар сэттэ кылаастаах оскуолатын бүтэрэн баран Мугудай орто оскуолатыгар интернакка олорон онус кылааһы бүтэрэр. Оскуолаҕа үөрэнэр сылларыгар ордук сөбүлээн хайыһарынан дьарыктанара, оччотооҕу мас хайыһарынан оройуон оскуолаларын оҕолорун күрэхтэһиилэригэр үчүгэй түмүктэри ситиһэрэ, кыра эрдэҕиттэн түстуунан дьарыктаммыта. 10 кылааһы бүтэрэн баран "Оскуола - производство - үрдүк үөрэх" программа быһыытынан икки сыл Мыҥдаҕаайыга үһүө буолан үлэлээбиттэрэ. Кыра эрдэҕиттэн сайын аайы оҕус сиэтэччиттэн илии охсооччута буолуор диэри сайыҥны араас үлэлэргэ эриллибит уолаттар икки сыллаах иэстэрин боруостаан армияҕа барбыттара. Онно Андрей Андреевич эмиэ элбэхтэ тустубута, күрэхтэспита. Ол туоһутунан грамоталар, Махтал суруктар баллар. Биир маннык ис хоһоонноох грамота баар: "За первое место в XII-летней спартакиаде части по вольной борьбе в налегчайшем весе в присвоением звания "Чемпион части 1965 года". Командир военной части 23491 полковник Гуляев. 20 сентября 1965 г.", – диэн. Сулууспалыыр кэмигэр туйгунык сулууспалыырын туһунан төрөппүттэригэр Махтал сурук кэлбитэ.

Армияттан кэлээт Алданна икки сыл тутуевич дьонуттан тэйиччи кэккэлэһэ сытар бэрэбинэлэргэн биирдэрин суора турар эбит. Үсхас кырыылаах өйүөлэр бэлэм гына суоруллан сыталлар. Онно туох да сураҕына, быата-туһаҕа суох харах көрүүтүнэн бу курдук көбүс-кэнэ бруус өйүөлэри суортальыырын бэркиһин көрбүтүм. Дьэ, кырдьык да, талаана маска тахсар киһи эбит.

Армияттан кэлэн Алданна ыраах сылларыгар, үлэһиттэри биир дойдулаахтара, хорсун буойун С.Д.Флегонтов аатын сүкпүтүгэр нэн эҕэрдэлээтим. Көмөлөөччү быһыылаах, биир дьахтар: "Бочуотунай миэстэҕэ олор", – диэбитин аккаастаатым.

Эбиэттэн киэҥэ нэһилиэннэҕэ, киһи бөҕө мунна. Уҥун-киэҥ санарыы, ахтыы, уруй-айхал бөҕө буолла. Миэхэ тыл биэрдэр биэрбэтилэр. Кэтэҕэ сатаан баран быбэтилэр. Ираахынныыгы салайар оскуола директорыгар Лукиҥҥа нэһилиэк баһылыга Никоновынан: "Тыл этиэм этэ", – диэн илдьыттаатым. С.Д.Флегонтов бойобуой суолларын туһунан кинилэртан итэҕэс билбэтим буолуо дии саныырым. Киһим: "Тыл биэрбэттэр үү", – диэн кэллэ. Бүттэхлит ол. Мин аһаары буолбакка, тыл этээри тахсыбытым баара... Хата, эрдэ Чурапчылыыр массыына түбэһэн тэскилээтим. Муодарҕыырым баар - оскуола директора Лукин биир тылы этэн кэпсэппэтэ, тугу да ыйыталаспата, санаабын билэ сатаабата эҕ... Бэйэ үүгүэйдик билэр-көрөр киһитэ суох сиригэр ыҥырыыга да барар араастардаах эбит дии санаатым.

Дьэ, итинник түбэлтэлэр, онно эбии салалта ким өйбөр-санаабар, үлэбэр, үйэтитии, кэриэстэбил диэнгэ соччо наадыйбаттар эбит диэн санааҕа аҕалаллар. Буойуннары ирдэһэн суруйарбын тохтотуулуубун. "Ини-биилэр иэдээннэрэ" диэн эмиэ оройуон бары нэһилиэктэрин сэриһиттэрин хабан суруллубут кинигэ бүппүтэ. Үл-харчы көстүбэт буолан билигин таах сыстар. Ону таһааттара сатыыр иһин үбүлэһиини көрдөһөрбүн тохтоттум. Олус эрэйэ, этиригэ бэрт. Баҕар хаһан эмэ үтүө дьон булан таһаартарыахтара.

Эмиэ даҕаны нэһилиэктэр туруорсан, маннык дьоннорбутун сырдат диэн аатаан-суоллаан, үбүлэн көрдөстехтэрүнэ ылсыахха сын этэ дии саныыбын. Ахтыллыахха айыллаах ахтыллыбакка, суруллубакка хаалбыт үгүс буоллаҕа. Бары нэһилиэктэр баһылыктара түмсэн сүбэлэстэхтэриэ, бука, кыаллыа эбитэ буолуо.

Хаһыстаан да буоллар, түмүкпэр, миэхэ көмө, сүбэ-ама буолбут, "нэһилиэги түстээбит" баһылыктардааҕар сэриһиттэри үйэтитиигэ элбэхтик үлэлээбит үтүө-мааны дьоннорбор махталбын тириэрдиэм этэ: Арылаахтан А.Т.Карсанаевка, Болугуртан Е.С.Дьячковскайга, Кытаанахтан Н.Г.Скрябиниҥа, Мугудайтан Т.С.Ноговицыннна, С.Г.Адамоваҕа, Одьулуунтан М.П.Ефимовка, Г.Д.Ефимовка, Хадаартан Е.В.Харитоновка, Хатылыттан Э.А.Кузьминна, Д.П.Чечебутовка, Хайахсыттан М.Д.Климовка, Н.В.Лукиҥҥа, Чакыртан М.К.Кириллиннэ, Н.В.Филипповка. Үтүө көмөҕүт иһин улахан махтал!

Иван Михайлович ПАВЛОВ,
Чурапчы улууһун
Бочуоттаах гражданина.

Чыаппара кырдьаҕастарын аатларыттан
Егор Дмитриевич СОРОКОУМОВ.

Доруобуйа харыстабыла

"Доруобуйа" национальнай бырайыак –өрүттүү мэктиэтэ

Дойду Президенэ В.В.Путин ааспыт сыл балаҕан ыйыгар көбүлээбит "Доруобуйа" национальнай бырайыагын олоххо киллэрии саҕаланна. Сыл бүтэнигэр республика доруобуйа тыгар бырайыагы олоххо киллэриигэ чугастааҕы соруктар чуоннулар.

Биһиги улууска бу кэскиллээх дьаһаллары олоххо киллэриигэ бэлэммит хайдаҕый? Быһаччы этиэххэ наада, үчүгэй бэтиналаахтык олоххо киллэрэр сорук турар. Бастатан туран балыыһалар, ФАП-тар базаларын туруга быһаарар оруоллаах. Дьыл бүтэнигэр кэлэн кэрэн барбыт федеральнай сертификационнай комиссия "балыыһаларгыт базалара, араас оборудованиеларынан, дьиэ тэрилинэн, аппараттараларынан хаччыллыылар атын улуустары кытта тэннээтэххэ ордук эбит"–диэн хайдаан барда. Кырдьык даҕаны, кэлин 5–6 сылта 6 участковай балыыһалар, 2 ФАП дьиэлэрэ "Үтүө дьыала" хамсааһын иһинэн саҥа тутуллубуттара. Атыттар сөбүгэр капитальнайдык өрөмүөннэнэн өрө тардыллыбыттара. Билигин Амма участковай балыыһата эрэ эргэ дьиэлээх этэ да, саҥа дьиэ сваята түһэн турар. Онон биһиги эмчиттэр олохтоох туран бу дьиэлэри үчүгэйдик тутан-хабан үлэлиргэ кыһаллыахтаахпыт. Балыыһаларбыт барыларыгар анализ оҥорор аҕыйах да прибордаах буоллар дьоҕус лабораториялар, 6–12 тиийэ араас аппараттардаах физиокабинеттар, сүрэх үлэтин устар электрокардиографтар бааллара эмчиттэргэ ыарыылары быһаарарга, эмтиргэ улахан төлүү буолаллар. Оны толору уоннна кэдьүүстээхтик туһанар сорук турар. Аны аппараттар алдьаналлар, мөлтүүллэр оны сөргүтүөххэ наада.

Бары участковай балыыһалар аныгы оргтехниканан-компьютерынан хаччыллан документ, учуот-отчуот үлэтэ, киин балыыһаны кытта сибээс кудумсуйда. Барыларыгар санитарнай массыыналар бааллара суҥал түгэннэ хайдах курдук үчүгэйин нэһилиэнньэ, этэргэ дылы, этинэн-хаанынан биллэҕэ. Аны саамай үчүгэйэ, Россия үрдүнэн участковай бырааастарынан хаччыллыы 56 , оттон республика үрдүнэн 82 % буоллаҕына, күн бүгүн Одьулуунтан ураты балыыһалар, Арылаах, Болтоно врачебнай амбулаториялара, бырааастаннылар. Одьулуунна даҕаны бу дьыл иһинэн быраас кэлиэ диэн эрэл баар. Оттон орто медицинскэй үлэһиттэринэн барыларыгар толорулар. Улуус киниигэр 3 терапевтическай уоннна 3 педиатрическай учаастакка үксүлэрэ элбэх сыл үлэлээбит үөрүйэхтээх специалистар үлэлии сылдьаллар. Эдэр педиатрдар С.И.Билюкин, Н.К.Беляева уоннна терапевт А.К.Пахомова биирдии сыл үөрүйэхтээх коллегаларын аттыгар үлэлэн бустулар-хаттылар. Быйыл кыһыҥныттан Арылаахха В.А.Барашкова (убаастабыллаах ветеррамыт Варвара Алексеевна сизнэ "туйах хатараччыта"), Кытаанахха-Т.Ю.Барашкова, Болтоноҕо М.Е.Федорова дьоннорбуттар-сэргэлэригэр туһалыыр баҕалаах арангаччылыыр үлэлэрин саҕалаатылар. Кинилэргэ олохтоох дьаһалталар өттүттэн олохторун-дьаһахтарын булаллыгар, киин балыыһа өттүттэн эмтиир-сэрэтэр үлэлэригэр субэлиир, тэрийэр-методическай көмө чорботон турара наада. Бырайыак ис хоһоонун маннайгы тиһилик эмп тэрилтэлэрин; учаастак балыыһаларын, бырааастаах амбулаторияларын, ФАП-тарын базаларын туспарын, үлэһиттэрин хамнастарын үрдэтэн манна эмтиир-сэрэтэр үлэни туспарыы буолар. Бу эмчиттэр үлэлэрин сыанабыла (хамнас эбиллиитэ) үлэ хаачыстыбатыттан, көдьүүһүттэн быһаччы тутулуктаах буолуоҕа. Оны быһаарар критерийдэр оҥоһуллаллар. Манна сэрэтэр үлэ иннинэ тутуллара көҥүллэниэ.

Быһыылары ыытыыга (вакцинацияҕа) үп-харчы харыстаныа суоҕа. Оҕолору, дьахталлары таһынан үлэлии-хамныы сылдьар дьону көрүүнү (диспансеризацияны) күүһүрдэн сорук турар. Ыарыылар саҕаланыыларын эрдэттэн арыйан, сэрэтэн эмтээһинэн хабыллыахтаах. Дьэ, итинник маннайгы тиһиликтэн (звено) өрө тардан таһаран дорубуйа харыстабыла бүттүүнэ сөргүтүллүөхтээх.

Учаастак бырааастарын хамнастарын үрдэтиигэ эмиэ федеральнай нормативы (1700 улахан дьон уоннна 800 оҕо-диэн) тутуһуу биһиги куҥаҕан суоллаах-нистээх, киэн нэлэмэн Сахабыт сирин аҕыйах да нэһилиэннэлээх учаастагар бырааһынан үлэлиир "сыанан аҕаабатын" учуоттаабат. Улууска киин балыыһа уоннна учаастак эмчиттэрэ быстыбат ситиминэн үрдүтүллүбүт биир улахан коллектив буолабыт. Эмтиир-сэрэтэр үлэбит түмүгэ ити иннинэ кирбии эмчиттэрин үлэлэриттэн тутулуктаах. Онон үгүөрү хамнаһы урут ылар барахсаттар үлэлээтилэр диэн ордук-хоһу санаспакка, төттөрүтүн киниларгэ көмөлөһөн, кинилэри өрө тутан бырайыак олоххо киириитигэр тэҥнэ үлэлиэхтээхпит. Киин балыыһа специалистара үлэлиир нэһилиэннэни көрүүгэ (диспансеризациялаһыннга) төһө кэдьүүстээхтик кытталларынан көрөн хамнастарыгар эбии баар буоларын билиэх тустаахтар.

Бу национальнай бырайыагы олоххо киллэрии саҥалыы өйүнэн-санаанан салайтаран үлэлиири эрэйэр. Манна урукку эмиэ үөһээттэн кэлэр өрө-таннары тутуулар (реформирование) курдук учаастак бырааһын ол-бу буолар-буолбат документ толоруутунан көмөн, мунньахтарынан аралдьытан ырыта тыыппакка, сиэртибэ оҥостубакка, төттөрүтүн оннук араабылартан босхолоон, кинини өрө тутан көҥүллүк, айымныылаахтык үлэлиирин хаччыйыллыахтаах.

Бырайыагы олоххо киллэрии биир сүрүн соругунан учаастак быраастарын, фельшердэрин, сиэстэрэлэрин билиилэрин үрдэтии буолар. Манна квалификацияны үрдэтии кииннэригэр 5 сыл буола-буола теоретическэй билиини үрдэтиттэн ураты миэстэтигэр күннэтэ бэйэ ейүн-санаатын (клиническое мышление), сатабылын чочуйар инниттэн ырытыылар (разборы), конференциялар, семинардар, конкурстар, аттестациялар тиһигин быспакка бараллара хайаан да наада. Аны үтүйүллүбут билиини, такайыллыбыт сатабылы, уопсайынан үлэ тэрээһинин, миэстэтигэр олоххо киллэрии араас-араас буолаччы. Онон улуус иһинэн, ыаллыы да улуустарга ордук тэрээһини булан үөрүйэх (опыт) атастаһыы туһалаах буолуоҕа.

Бырайыак национальнай буоларынан нэһилиэннэ дорубуйатын харыстабылыгар сыһыаннаах атын ведомстволар саҥалыы ейүнэн-санаанан ейүөхтээхтэр, көмөлөһүөхтээхтэр.Холобур, хас биирдии нэһилиэк баһылыга бу бырайыак дьон уйгутун өрө көтөөр биир төһүү буоларын ейдеен олоххо киириитигэр кыһаллыахтаах. Ол аата саҥа кэлэр эдэр эмчиттэри сөптөөх дьиэлэн-уотунан хаччыйан олохсуйарын ситиһиэхтээх. Балыыһа, ФАП дьиэлэрин бөөрөтүүнү, сөптөөхтүк туһаныыны, оттуллуутун тэрийиэхтээх. Сыл устата нэһилиэгэр хас оҕо төрөөбүтүн, хас киһи ханнык биричиинэлэринэн өлбүтүн, нэһилиэннэ ханнык ордук олохтон-дьаһахтан тутулуктаах (социальнай), сыстыганнаах ыарыыларынан, ыалдьарын билиэхтээх. Нэһилиэннэ олоҕун-дьаһаҕын, санитарнай туругу тупсарыыга ыытыллар үлэлэр кэдьүүстэрэ ити кэрдэрүүлэргэ кэлэн түмүллэрин ейдүөхтээх. Итиннэ үлэлэр кэлимник барыларын мэктиэлиэхтээх.

Бары бу бырайыак дорубуйа харыстабылын өрө тардарга, салгыы сайыннарарга тутуу эрэ буоларын ейдеен олоххо түргэнник, туһалаахтык киирэригэр өрө күүрэн үлэлиэхтээхпит.

А.ПЕРМЯКОВ,
физиотерапевт врач.

ТАЛААННААХ УУС

2006 сыл тохсунньу 6 күнүгэр СР народнай суруйаччыта Н.Е. Мординов-Амма Аччыгыйа 100 сылын туолла. Бу кэрэ-бэлиэ күнү кэрсе биһиги музейбыт иһинэн үлэлиир "Барҕа" куруһуок үлэтин биир сэдэх матырыйаалын кытта билиһиннэриэхпитин баҕарабыт.

1956 сыллаахха Хадаар нэһилиэгин олохтоохо Ефим Константинович Прокопьев, Н.Е. Мординов-Амма Аччыгыйа 50 саайын туолар үбүлүөйүнэн 13 предметтээх суруйар остуолга ууруллар сувениры, мамонт муоһуттан кыһан оҥорбутун бэлэхтээбит. Бу ыһыах иһиттэрин сэргэлээх чороонноон, сири иһиттээн о.д.а. оҥортообут, анал олоххо олордубут. Бу бэлэххэ хардаран, Амма Аччыгыйа "Табаарыс Прокопьев Ефим Константиновичка. Н. Мординов-Амма Аччыгыйа, 17/I - 1956 с." – диэн бэйэтин хаартыскатын кэннигэр суруйан бэлэхтээбит. Онон бу хаартыска бэлэхтэммитэ 50-с сылын туолар. Хаартыскалары Ефим Константинович кыыһа Клавдия Ефимовна харайан уура сылдьар.

Ефим Константинович 1904 сыллаахха Хайахсыкка тереебут. Аҕата кулаакка буруйданан, очотоохтуу кэмнэ

ӨҺӨРӨЛЛҮҮБҮТ!

Чурапчы улууһун Бочуоттаах гражданинын, "Бочуот знака" орден кавалерыгар, биргэ үөрэхтээх дьиэбитин, таваарыстыбын **Евдокия Мисаиловна МАКАРОВАНЫ** 70 саастын туолуута кэрэ-бэлиэ күннүнэн ис сүрэхтэн итиитик-истиҥник эҕэрдэлиибит!

Эн кыра эрдэхиттэн соготох иҥэмэр иитиллэн бөҕөн дьулуурдаах, кыһалҕалыыллар үөрүнэн, үөрэҕи бүтэрэн быраактыкаҕын, чугас дьонуҥ сүүрүктэриэр туруоран, совхоз отделениетын көмөөрү доктаныыттан саҕалаан олохтоох активнай позициялаах, төрүөх эр уҥуоҕа дьоҕурдаах буолан, ССКП Чурапчыныйаҕы райкомун секретарыгар, РСФСР Верховный Советын депутатыгар тиийэ үөскү, уҥуохтаах жоголлоҕуна культураҕа сайдарыгар кыраҕа суох кылаатын киллэрбиппэҥин бэлиэтэ кэриэтэ.

Дириҥник ытыктыыр, ыраастыыр кыайбыппытыгар кыттаммах доруобуйаҕын, үйэҥ дьоллоох олоҕу, кэрэ-хаҥа сылдьыарыгар баҕарабыт.

Чурапчы орто оскуолатын 1955 с. түүлэрбит таваарыстыбын.

ХХХ

Күнду кэргэллиин, аҕабытын, эҥэбитин, быраатын, убайбытын Алаҕар орто оскуолатын уҥуоҕунан **Николай Петрович ОКОРЕШКОВЫ** 55 саастын туолуута кэрэ-бэлиэ уруулуйдаах күннүнэн итиитик-истиҥник эҕэрдэлиибит!

Эдэр кэлиэнэни үөрэтэр-иитэр үлэгэр үрдүк ситиһиилэри, чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, уҥуоҕа силлэҥэ үйэҥ олоҕу, тэҥнэҕэ көстүүт дьоҕур-сүрүннэн баҕарабыт!

Талан ылбыт идэҕинэн уҥуо-сиэбэ эмиэ бэриниилээхтик тоноруут тыраахтаҕа иҥэлии-таҥнан сылдьарыгынан кэлэр түмтэбит, эрдэбит оҕостобут.

Ахсаабат кыһалҕаларыгын үөрүнэн, алгыстаах санаатынан арыгыстаах кэлиэҕэ, сүрэлии-алгыстын сылдьарын иҥин сүүрүктээх бэйэбит сүүрүйэбит, барыа-барыа тылларыгын эйиэхэ тиэрдэбит!

Эҕэрдэни кытары кэриэтэ сиэрдэтэ, сиэнэриэр, дьиэлиэр, биэрэстэриэр, кийиитэриэр, куруутаарыар.

ХХХ

Күндүүтүк саныыр ыраастыыр, кэрэхсэбиллээх, аҕабытын, эҥэбитин **Виктор Викторович ИГНАТЬЕВЫ** ааҕа-ааҕа ыраастыыр, ыраастыыр, ыраастыыр,